

*Чыныбаева Д. Т., ага окутуучу
e-mail: dianachynybaeva@gmail.com*

ORCID: 0009-00005-9896-547

Жумагулова Ф. М., доцент, e-mail: e-mail: farida@iksu.kg

ORCID: 0009-0001-3028-4927

К. Тыныстанов ат. БИМУ

Каракол ш., Кыргызстан

КЫРГЫЗ ЭЛ МАКАЛДАРЫНДАГЫ “ДОС-ДУШМАН” КОНЦЕПТИЛЕРИН СЕМА БОЮНЧА ТАЛДОО ЫКМАСЫ

Аталган макалада сөздүн жекече маанилик табиятын ачып берүүчү семаны когнитивдик аспектиде жана компоненттик талдоо иши каралды. Кандайдыр бир сөздүн же түшүнүктүн баштапкы бирдиги сема деп аталат. Бул экөөнүн айырмачылыгы же окшоштугу эмнеде деген маселе пайда болот. Окшоштуктары – экөө тең сөздүн маанилик табиятына байланыштуу болушу, ал эми айырмачылыгы катары сема ар бир сөздүн жекече маанилик табиятына, семантика сөздүн жалпы маанисине тиешелүү болушу эсептелет, т. а., сөздө канча маани, маанилик белги болсо, ошончолук санда сема болот да, бириктирип туруучу семантикалык талаага жайланышат. Демек, биз талдап жаткан “дос-душман” антонимдик концептилеринин семантикалык маанилери кандай деген суроо коюлат. Мисалы, дос деген сөздү укканда, адамдын аң-сезиминде ага байланыштуу түшүнүктөр, маанилер пайда болот.

Демек, макал ичинде сема боюнча сөздөргө талдоо жүргүзүү ошол сөздүн гана маанисин терең түшүнбөстөн, бизге байкалып-байкалбай жүргөн сөздөрдөн жаңы бир маанинин пайда болушуна шарт түзөт. Муну менен кыргыз эл макалдарындагы “дос-душман” антонимдик концептилеринин ортосундагы маанилик жакындыгы жана айырмачылыгы чагылдырылат.

Түйүндүү сөздөр: сема, семасиология, концепт, антонимдик концепт, семантикалык компонент, номинативдик маани, коннотативдик маани, концептосфера.

Чыныбаева Д. Т., ст. преподаватель

e-mail: dianachynybaeva@gmail.com

ORCID: 0009-00005-9896-547X

Жумагулова Ф. М., доцент, *e-mail: farida@iksu.kg*

ИГУ им. К. Тыныстанова

г. Каракол, Кыргызстан

МЕТОД СЕМА-АНАЛИЗА КОНЦЕПТОВ “ДРУГ-ВРАГ” В КЫРГЫЗСКИХ НАРОДНЫХ ПОСЛОВИЦАХ

В данной статье рассматривается сема, раскрывающая индивидуальную смысловую природу слова, в когнитивном аспекте и компонентном анализе. Начальная единица любого слова или понятия называется сема. Возникает вопрос: в чем разница или сходство между этими двумя понятиями. В качестве сходства они оба изучают смысловую природу слова, тогда как в качестве различия сема относится к индивидуальной смысловой природе каждого слова, а семантика относится к общему значению слова, а именно, сколько значений, значимых знаков в слове имеет столько сема, что они помещаются в связующее семантическое поле. Следовательно, возникает вопрос, каковы семантические значения антонимических понятий “друг-враг”, которые мы анализируем. Когда мы слышим слово друг, в сознании человека возникают связанные с ним понятия, значения.

Таким образом, анализ слов в пословице по семе не только дает глубокое понимание значения этого слова, но и позволяет нам извлечь новое значение из слов, которые остаются незамеченными. Тем самым отражается смысловая близость и различие антонимических концептов “друг-враг” в кыргызских народных пословицах.

Ключевые слова: *сема, семасология, концепт, антонимический концепт, семантический компонент, номинативное значение, коннотативное значение, концептосфера.*

Chynybayeva D. T., senior lecturer

e-mail: dianachynybaeva@gmail.com

ORCID: 0009-00005-9896-547X

Zhumagulova F. M., docent, *e-mail: farida@iksu.kg*

K. Tynystanov Issyk-Kul state university

Karakol, Kyrgyzstan

THE METHOD OF SEMA-ANALYSIS OF THE CONCEPTS OF “FRIEND-ENEMY” IN KYRGYZ FOLK PROVERBS

This article examines the work of sema in the cognitive aspect and component analysis, revealing the individual semantic nature of the word. The initial unit of any word or concept is called Sema. The question arises, what is the difference or similarity between these two concepts. As a similarity, they both study the semantic nature of the word, whereas as a difference, Sema refers to the individual semantic nature of each word, and semantics refers to the general meaning of the word. To be more precise how many meanings, significant signs in the word has so much sema that they are placed in a connecting semantic field. Therefore, the question arises, what are the semantic meanings of the antonymic concepts of “friend-enemy” that we are analyzing. When we hear the word friend, concepts and meanings associated with it arise in a person's mind.

Thus, the analysis of words by sema in a proverb not only gives a deep understanding of the meaning of this word, but also allows us to extract a new meaning from words that go unnoticed.

This reflects the semantic proximity and difference of the antonymic concepts of “friend-enemy” in Kyrgyz folk proverbs.

Keywords: *sema, semasology, concept, antonymic concept, semantic component, nominative meaning, connotative meaning, conceptosphere.*

Семасиология – сөз маанилери, анын пайда болушу, өнүгүшү жөнүндөгү илимдин тармагы. Семасиологияда сөз маанилеринин семантикалык системасы каралат. Эми сөздүн мааниси деп каралган сема же семантика деген түшүнүктөр пайда болот. Кандайдыр бир сөздүн же түшүнүктүн баштапкы бирдиги **сема** (семантикалык компонент) деп аталат. Бул экөөнүн айырмачылыгы же окшоштугу эмнеде деген маселе пайда болот. Окшоштуктары катары экөө тең сөздүн маанилик табиятына тиешелүүлүгү, ал эми айырмачылыгы катары сема ар бир сөздүн жекече маанилик табиятына, семантика сөздүн жалпы маанисине тиешелүү болушу эсептелет, т. а., сөздө канча маани, маанилик белги болсо, ошончолук санда сема болот да, бириктирип туруучу семантикалык талаага жайланышат.

Сөз маанилерин иликтөөдө алар туюнткан түшүнүктөрдү бири-бири менен байланышта кароо керек, б. а., синоним, полисемия, омоним, антонимдердин жеке маанилери өз алдынча турганда аныкталбастан, аларды өз ара байланышына карай же конкреттүү контекст аркылуу чечилет. Маанилердин ушул сыяктуу карым-катышын талдап, тактоо семасиологиялык системаны пайда кылат. Ошентип, семасиология сөз маанилерин, ал маанилерди тилдин бардык деңгээлинде карым-катышта, “азыркы калыбындагы мааниси менен мурунку көрүнүштүн ортосундагы диалектикалык катышты эске алып изилдейт”.

Биз талдап жаткан “*дос-душман*” антонимдик концептилеринин семантикалык маанилери кандай деген суроо коюлат. Маселен: *дос* деген сөздүн ондон ашык полисемиялык маанилери *дос* сөзүнө байланыштуу бир системаны түзөт да, натыйжада ал көп маанилүү сөздөр *дос* маанисинин семантикасы болуп саналат. *Дос* деген сөздү укканда, адамдын аң-сезиминде ага байланыштуу түшүнүктөр, маанилер пайда болот. Ал эми “*дос-душман*” карама-каршы маанилерин укканда, адамдын оюна мындай маанидеги сөздөр менен туюнтулган адамдар өз ара элдешпестигин, кайнаса каны кошулбаган адамдарды элестетибиз жана бул эки түшүнүк үстүртөдөн караганда бирине-бири бирикпестигин билдирет.

Дос жана *душман* антонимдик маанилерин кененирээк түшүнүү үчүн төмөнкү макалды талдап көрөлүк: *Досуңдан сырыңды жашырма, душманыңдан башыңды ташырма*. Эгерде макал тутумунан *дос-душман* антонимдик сөздөрүн ажыратып карасак, “*дос*” деген сөздү атаганда, *адамдын жан жыргатар жолдошу, сырдашы, жакшы мамиледеги ак-ниет адамды, курбусу, санаалаш, жакшы жолдошу* жана “*душман*” сөзүн атаганда *кара ниет, арам, жамандыкка алып баруучу жакшылыгы жок адамдарды* көз алдыбызга элестетибиз.

Номинативдик маани – тигил же бул түшүнүктү билдирүүчү бирдик. Тактап айтканда, кандайдыр бир нерсенин атын атаганда адамдын көз алдына тартылуучу алгачкы элести туюндуруучу уютку маани болуп эсептелет. Демек, төмөнкү макалдагы антонимдик номинативдик маанилери (*дос-душман*), ал эми ушул эле антонимдик сөздөрдүн макал ичиндеги берген мааниси (*досуң ишенер, эч качан жамандык кылбас, сырыңды жашырмабай айта турчу адамың*, ал эми *душманыңа эч качан ишенбе, берилип сырдашпа, жамандыгы тийбей койбойт*) туунду маанилери (коннотативдик) болуп калат.

Туунду маани катары тилдеги образдуулукту, эмоциялык-экспрессивдүүлүктү, өтмө маанилүүлүктү түшүнүүгө болбойт, өтмө маанилүү коннотацияны пайда кылат. Ал негизги номинация менен семантикалык жактан тыгыз катышта болуп, бирдей семантикалык талаада орун алат да, өз ара айырмаланган бирдей типтеги жаңы заттардын, окуялардын, кубулуштардын, процесстердин атын атап көрсөтөт.

Демек, макал ичиндеги коннотативдик маани номинативдик маанинин негизинде келип жатат. Макал тутумунда бул эки маанинин жалпылыгы, окшоштугу байкалат. Макалдагы ар бир сөз номинацияны, маанини туюндурса, анда ал маанилер сема болуп эсептелет. Алардын ар бири макал ичинде гана ажыратылат. Маселен: *башыңды (баш)* деген маани макал ичинде *жакындаба, сырдаша, жакшылык кылба* деген семаны түшүндүрсө, ушул эле сөздүн туунду мааниси *1. адамдын, жалпы эле жаныбарлардын көз, мурун, ооз, кулак, мээ орношкон мүчөсү; 2. бир нерсенин алгачкы чыккан жери, жогорку жагы, башталышы; 3. дан эгиндеринин дан берүүчү бөлүгү; 4. чоку, төбө, бир нерсенин жогорку, үстүңкү бөлүгү ж. б.* Бул семалардын ар бири жекече түшүнүккө ээ.

Демек, макал ичиндеги антонимдик *дос-душман* номинативдик маанилери туруктуулукка ээ, анткени бул сөздөрдү укканыбызда аларга байланыштуу образдарын көз алдыбызга элестетебиз жана бул сөздөрдүн семантикасын сөздүктөрдөн таба алабыз.

Номинативдик маанилердин негизинде өтмө маанидеги сөздөр пайда болот. Мисалы, *Ынтымак көкөлөтөт, чыр чатак көмөлөтөт* деген макалда *дос-душман* антонимдик маанилерине түз байланышы жок, бирок *ынтымак достукка, чыр чатак душмандыкка алып барат* деген мааниде салыштырылып берилди. Өтмө маани коннотативдик маани сыяктуу туруктуулук касиетине ээ эмес, себеби макалды колдонуучу айтуучу кептин, сөздүн маанисине жараша өз оюндагы макалды айтат.

Бул сыяктуу өтмө маанилер макалдын образдуулугун арттырып, макалдын тымызын жаткан ойлорун чечмелөөчү жолу боло алат.

Демек, макал ичиндеги эле өтмө маанилер негизги маанилерден, андан туунду мааниден жаралат да, ал түшүнүктү түз, тике чагылдырбастан, кыйытма түрдө көрсөтөт.

Дос жана *душман* сөздөрү лексикалык маанидеги сөздөр десек болот, себеби булар макал тутумунда дагы, макалдан сырткары деле бирдей болбосо дагы, кайсы бир түшүнүктү берип турат.

Лексикалык маанини билдирген ар бир сөз семантикалык мааниге ээ. Мисалы, *Досуңдан сырыңды жашырба, душманыңдан башыңды ашырба* аттуу жогорудагы макалдагы сөздөрдүн семантикасы: (*дос-душмандыкы каралган*) *сырыңды* – ичиндеги ойлор, жашыруун сырлар; *жашырба* – катпа, ишен; *башыңды* – өзүңдү сөзүңдү; *ашырба* – көрсөтпө, ишенбе.

Эми биз талдап жаткан “*дос-душман*” антонимдик семаларын карап көрөлүк.

Дос (*өз – жолдош - жакын – сырдаш – курдаш – ынак – тууган - жакшы ж. б.*) алгачкы маанилерин кенейтип, эл аралык мамилени билдирүүгө чейинки даражага жетип, синонимдери көбөйүүдө.

1. *Дос - мамилеси жакын адамдар (шеринелеш достук, чыныгы достук, санаалаш достук, сырдаш).*

2. *Дос – жакшы боюнча достук (бала бакчадагы достук, теңтууш аралык достук, кары убактагы достук).*

3. *Дос – окууга байланыштуу достук (классташ, группалаш, курдаш).*

4. *Дос – тууган аралык достук (ата, эне, эже, сиңди, ага, жеңе, байке ж. б. карата айтылат)*

5. *Дос – жумуш аркылуу достук (коллегалар, иштеги жакын адамдардын арасындагы ынтымак)* маанилери дагы *дос* сөзүнүн синонимдерин түзөт.

Сөз өз алдынча турганда тек гана мааниге ээ болот. Бул *дос* семасы макал ичинде (контексттен) гана образдуулукка, көркөмдүүлүккө ээ болмокчу. *Душман – кас, өзгө,*

жат, жоо, наадан, доо, жаман маанилерин билдирет. Ошондой эле *душман* семасынын дагы синонимдери төмөндөгүдөй:

1. *Душман – согушта, салгылашууда чаап-басып, кырып кирген жоо.*
2. *Душман – адамдар арасында бири-бирине жамандык иш кылуу, бирине бири кас болуу (ачык душмандык мамиле).*
3. *Душман – калп дос, тууган, жакшы адам болуп тымызын жаман иштерди кылган адам (жабык душмандык мамиле)...ж. б.*

Макал ичиндеги “*дос-душман*” антонимдик семаларын талдоодо сөздөрдүн ортосундагы маанилик окшоштуктар, айырмачылыктар терең иликтенет. Маселен, *дос* семасын изилдөө менен, ал сөздү лексика-семантикалык топко бириктирүү иши жүрөт да, (*дос – өз, сырдаш, жолдош, жакын, тууган ж. б.*) натыйжада бириктирүү компоненти ишке ашат.

Ал эми антонимдик катыштагы “*дос-душман*” семаларын талдоодо айырмалоочу компонент ишке ашат. Мисалы, *дос* сөзү “*өз*”, “*сырдаш*”, “*жолдош*” ж. б. маанилерине ээ болсо, ал эми анын каршысы *душман* - “*кас*”, “*жат*”, “*жоо*” ж. б. ээ болуп, *дос* сөзүнүн семаларынан айырмаланып *душман* семалары каршы маанилерин берип жатат.

Сөздөрдү сема боюнча талдоонун негизинде салыштыруу жолу дагы пайда болот. Маселен, *дос* сөзү ага окшош мааниге (*өз*) мааниси менен куюп койгондой окшош маанини бербейт, бир аз болсо да, салыштыруу ыкмасы байкалат. *Дос – достук мамиледе болууга убадалашып, бири-биринен эч нерсе аянышпаган, өз ара алыш-бериш байланыштагы достошкон адамдар, достошкон жолдош.* Ал эми *өз* болсо «*жакын, санаалаш, мамилелеш, өзгө эмес*» аттуу маанилерине ээ. Демек, жогорудагы семалардын негизинде бир топко кирген сөздөрдөн дагы салыштыруу ыкмасын таба алат экенбиз, ошондой эле *душман* семасы менен *жоо* семасын салыштырып көрөлүк. *Душман* – кастык мамиледеги адам, касташкан тарап, жоо, ал эми *жоо* – талап-чаап, согушуп кирген душман, кас тарап. Бул жерде *душман* деген сөздүн мааниси *ниети жаман, начар мамиледеги адам* жөнүндө сөз болуп жатса, *жоо* адам жөнүндө сөз кылбайт, адамдардын тобунан турган талап-тоногон тарап жөнүндө сөз болуп жатат. Бирок макал тутумунда бул маанилер орун алмашып, бир маанини түшүндүрүп айтыла берет. Маселен: “*Алыстагы душмандан аңдып жүргөн дос жаман*” жана “*Ок аткан жоодон сыр ачкан өз жаман*” деген макалдардын жалпы мааниси бирдей. Экөөндө тең *арам, ичи тар калп жакынкы достон көрө, алыстагы жамандыгы жок душман артык* деген инварианттык маани бар.

Бириктирүүчү компонент сөздөрдү маанилик жактан чоң бир топко бириктирсе, *айырмалоочу компонент* семаларды бири-биринен айырмалайт. Мисалы, “*жакшы*” деген семанын толуп жаткан чогу аталуучу сөздөрү бар: *адам – ата – эне – эркек – аял – уул – кыз – бала* ж. б. аркылуу айырмаланат. “*Дос*” деген сема *жолдош, сырдаш, курдаш, өз, жакын* ж. б. семаларды бириктирет. Ал эми “*душман*” семасы *жоо, кас, жаман, жат, өзгө* ж. б. семаларын бириктирет. Демек, “*дос*” жана “*душман*” семалары өзүнчө талдоого алганда, бириктирүүчү компоненттин милдетин аткарат.

Ал эми “*дос*” жана “*душман*” семаларын бириктирип караганда, айырмалоочу компоненттин милдетин аткарып калышат. Бири-биринен айырмаланган “*жакшы*” жана “*жаман*” семалары айырмалоочу компонент болуп калышат.

Биз карап жаткан “*дос-душман*” антонимдик концепттери дагы кыргыз эл макалдарында жогоруда карап өткөн өтмө мааниде, салыштыруу ыкмасында колдонулат жана бириктирүүчү, айырмалоочу компоненттерден турат.

Э. Т. Төлөкова “Кыргыз тилиндеги “бала” концепти” деген эмгегинде: “Кандайдыр бир түшүнүктүн элементардык бирдиги семантикалык компонент (сема) деп аталат. Сөздүн мааниси семаларга бөлүнөт”, - деп атайт жана компоненттик талдоонун төмөнкүдөй маселелерин эске алат:

- 1) сөздөгү аталыштын негизинде болмуштун тигил же бул белгиси камтылат;
- 2) болмуш көптөгөн белгилик мүнөзгө ээ болушу мүмкүн. Ар бир тил үчүн заттын ар кыл белгиси негизги маани катары кызмат кылат;
- 3) белгилүү бир тил үчүн маанилүү болуп эсептелген белги (касиет, сапат) ошол тилде сөздүн өтмө маанисин жаратууга негиз болот;
- 4) сөздөрдү лексика-семантикалык парадигмага топтоо бир топко кирген сөздөрдүн бардыгына тең мүнөздүү болгон белгилик өзгөчөлүгүнө карай жүргүзүлөт.

Сема – сөздүн маанисинин эң кичине бөлүгү. Сөз андан ары бөлүнүүгө ээ болбойт. Маселен, “*дос*” деген сөз *жакын+адам, жакшы+сырдаш* ж. б., ал эми “*душман*” деген сөз *жаман+адам, ниети+кара+адам* ж. б. деген сөздөрдүн маанилерин камтып турушат.

Демек, макал ичинде сема боюнча сөздөргө талдоо жүргүзүү ошол сөздүн гана маанисин терең түшүнбөстөн, бизге байкалып-байкалбай жүргөн сөздөрдөн жаңы бир маанинин пайда болушуна шарт түзөт.

Тилчи окумуштуу Б. Ш. Усубалиевдин «Кыргыз тилинин антонимдер сөздүгү» атуу эмгегинде: “*душман – кастык мамиледеги адам, жоо, мамилеси бузук, пикири каршы, кас*, ал эми *дос – жакшы мамиледеги, көңүлү түз адам, максат-тилеги жакын киши*”, - деп берген. Анткени *дос* жана *душман* турмуштун өзүнөн алынган, зарылчылыктардан келип чыккан. Адамдардын ортосундагы *дос, душмандык* мамиле адам пайда болгондон бери эле пайда болгон деп айтсак болот. Турмуштун өзү карама-каршы нерселерден, кубулуштардан, кыймыл-аракеттерден, сапаттардан турат.

Когнитивдик аспект боюнча *дос* жана *душман* мааниси кенири пайдаланылат. Ошонун ичинен достукту жана душмандыкты чагылдыруучу семантикалык маанилери кандай жана кайсы маанилер *дос-душман* антонимдик концепттерине жакын деген суроо пайда болот. «*Дос*» жана «*душман*» антонимдик концепттеринин семасын төмөндөгүдөй кылып көрсөтүүгө болот.

Дос-душман – дос-кас – өз-өзгө – өз-душман (өз-жат) – жолдош-жоо – өз-жоо – тууган-жат – тууган-душман – жакшы-жаман – жолдош-жаман – дос-доочу ж. б.

Демек, ушул семалардын ичинен *дос-душман* антонимдик семаларына *дос-кас, өз-жат, өз-душман* антонимдик семалары башкаларга караганда жакыныраак жана ошондой эле *душманга кас, өзгө* концептосфералары *жоо, жаманга* караганда кайсы жагынан жакыныраак деген суроо пайда болот. Анын себеби, биринчиден, кыргыз эл макалдарында кээде *дос* маанисине башка маанилерге караганда *өз, жолдош, тууган* аттуу жана ошондой эле *душман* мааниси *кас, жат* аттуу маанилери менен алмаштырылып колдонулгандыгында; экинчиден, бул жакын маанилерде контраст күчтүү; үчүнчүдөн, кыргыз эл макалдарында «*дос-душман*» антонимдик концептилеринин жакынкы перифериялары менен түзүлгөн макал сандарынын көптүгү жана кадыресе сүйлөмдөрдө же сүйлөө кебибизде деле бул маанилер эске бат келүүчү, оңой маанилери болуп эсептелет. Ал эми акыркы, алыскы маанилерде калган концепттер жөнүндө сөз кылганда, маселен, «*жакшы-жаман*» деген антонимдик концептосфералардын колдонуу шарты, керектөө формасына карай дагы ар түрдүү. *Жакшы-жаман* карама-каршы маанилери тек адамдарга гана байланыштуу болбостон,

булар жандуу, жансыз предметтерде да, объективдүү жаратылышта, коомдо ж. б. кубулушта, касиет-сапаттарда дагы өз колдонуу ыкмасына карай пайдаланылат. Ошондой эле *душман* концептисинин *жсоо* концептосферасы жөнүндө сөз кылсак, ал *душман* маанисинин нагыз синоними болбосо да, кандайдыр бир денгээлде мааниси жакын экендиги билинет. *Душман* концептисине *кас* концептосферасы синонимдик (толук маанилүү синонимдик) алакада деп айтууга болот, анткени сүйлөө, жазуу, оозеки кебибизде деле душман маанисин *кас* мааниси алмаштыра берет жана *дос-кас* антонимдик катыштагы мааниси менен берилген макалдардын саны көп экендиги каралды.

Кас душмандыгы бар, ниети каршы деген маанини түшүндүрөт.

Толук синонимдер бир уянын ичиндеги бирдей катарда туруп жакын маанилүүлүгү менен бир кылка семантикалык системадан оорун алат. Маселен: *Досуңдун ашын касыңдай же; Досуңду токтотто, жолунан калат, касыңды токтотто, сырыңды алат; Кастын түбү – көмүр, достун түбү – өмүр; Адал болсоң, дос көбөйт, арам болсоң, кас көбөйт ж. б.*

Ал эми өз концептосферасы *дос* концептисине толук маанилүү синонимди эмес, толук эмес маанилүү синонимди түзүп калат. Анткени макал тутумунда концепттердин оорун алмашуусу болгону менен оозеки кепте, сүйлөө кебибизден алмаштырып айта албайбыз, себеби мааниси жагынан туура келбей калат. Демек, толук эмес (түшүнүгү жакын) синонимдер семантикалык системада мааниси боюнча бири-бирине дал келип, тигил же бул контекстте бири экинчисин бирде алмаштырып, бирде алмаштыра албай калган синонимдер дагы кездешет. Толук эмес синонимдер маанилик карым-катышы колдонулуш чөйрөсүнө, семантикалык кошумча маанилердин тар же кенендигине, семантикалык колдонуу мүмкүнчүлүгүнө карай аныкталат. Бирок *дос* концептисине өз концептосферасы башкаларга караганда макал тутумунда жакыныраак, окшошураак. Маселен: *Жакшы күндө душман – дос, жаман күндө тууган – дос* жана *Сыйлашарга жат жакшы, ыйлашарга өз жакшы*. Эки макалдын тең тереңде жаткан маани-маңызы бирдей.

Демек, “*дос-душман*” каршы маанилерин бир топко киргизип, бириктирип карай келгенде *дифференциалдык семага* кирет, себеби эки сапат тең өзүлөрүнө тиешелүү өзгөчөлүктөрүнө ээ жана бул эки сөздүн маанилик жактан дагы айырмасы бар. Ал эми “*дос*” же “*душман*” семаларын өзүнчө алганда, *дос* семасына тиешелүү бир топко кирген семаларды *интегралдык сема* деп атайбыз. Ал эми *дос* жана *душман* семаларын жалпылап “*адамга тиешелүү сапаттар*” деген атоо менен *интегралдык семага* кошууга болот.

Сөз жөнүндөгү түшүнүк сезүүнүн, байкоонун, эстөөнүн ж. б. предмети менен байланыштуу. Түшүнүк – материалдык дүйнөдөгү заттардын, кубулуштардын маңызын, алардын ортосундагы жалпылык жана өзүнө тиешелүү айырмачылыктарды чагылдыруучу ойлоонун формасы.

Дос-душман каршы семалары боюнча макалдарда талдоо жүргүзүү тек гана сөздүн маанисин терең түшүнүүгө өбөлгө болбостон, макалдагы башка семалардын маанисин ачууга жардам берет.

Адабияттар:

1. Ахматов, Т. К. Азыркы кыргыз тили [Текст] / Т. К. Ахматов, Ж. Мукамбаев. - Фрунзе, 1987.
2. Дунканаев, А. Т. Кыргыз макалдарынын тексттик-коммуникативдик

өзгөчөлүктөрү [Текст] / А. Т. Дунканаев. - Каракол, 2010.

3. Макал-лакаптар, нуска сөздөр, накыл кептер, залкар ойлор [Текст] / Түз. Ы. Кадыров, Ж. Ы. Койчуманова. - Бишкек, 2012.

4. Төлөкова, Э. Т. Кыргыз тилиндеги “бала” концепти (лингвомаданият таануу илиминин аспектиси боюнча) [Текст] / Э. Т. Төлөкова. - Бишкек, 2011.

5. Усубалиев, Б. Ш. Антонимдер жана аларды окутуу [Текст] / Б. Ш. Усубалиев. - Фрунзе: Мектеп, 1987.

6. Усубалиев, Б. Ш. Кыргыз тилинин антонимдер сөздүгү [Текст] / Б. Ш. Усубалиев. - Фрунзе, 1988.